

A Structural analysis Ashiq Stories In The Safaviyeh Era

*Javad Haji Hatamlo¹, Shahryar Hassanzadeh², Seyyed MahmoudReza Gheibi³,
Zhila Serati⁴*

Recived:12/6/2021

Accepted: 5/2/2022

Abstract

The main behind this study is the morphological analysis of Ashiq stories in the process of formation and development of this genera of folk literature. Hence, a question arises as to: what morphological structure did Ashiq stories have in the Safavid era and how were they formed? In so doing , stories including "Asli and Karam", "Ashiq Gharib and Shah Sanam", "Tahir and Zohreh", "Novruz and Ghandab", "Shah Esmail and Arab Zangi", "Arezo and Ghanbar", "Abbas and Golzar" and "Shah Esmail and Gulnaz" among them have closely been scrutinized. It is asserted that the advent of stories belongs to the end of epic period. The viewpoints of folklorists like Parvaneh Boratav, Muharrem Ergin, Hossein Ismailov, and Mohammad Hossein Tahmasb show that the advent of common Ashiq stories serves as a complementary of the gap proceeding the epics of the 15th century and the previous centuries. Dada Qorqud stories are also considered as a product of a transition period from epics to common stories. Finally, the results of the study reveal that not only has the structure of stories maintained the underpinning of the epics; it has also experienced seminal changes and has created different characters.

Keywords: *Ashiq Stories , The structure Ashiq Stories, Popular literature in the Safavid era, Ashiq in popular literature.*

¹ Ph.D. student of Persian language and literature, Shabestar branch , Islamic Azad University, Shabestar, Iran. Hatamloujavad55@gmail.com

² Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Khoi Branch, Khoi Islamic Azad University, Iran. (Corresponding author) sha_hasanzadeh@yahoo.com

³ Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Marand Branch, Islamic Azad University, Marand

⁴ Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Shabestar Branch, Islamic Azad University, Shabestar, Iran.

Extended Abstract

1. Introduction

"Ashiqi stories" is one of the important genres of Turkish (Azerbaijani) literature, which is narrated orally "Aşıq(Ashiq)". Ashiqi stories evolved during the Safavid period. In this period, lyrical and epic poem were written in Turkic Languages, which were sung by lovers with music. In this article, the structural investigation of the Safavid Ashiqi stories, has been analyzed in the process, formation and perfection of this genre of oral literature, based on the structuralism of "Claude Lévi-Strauss". Strauss believes that all myths, despite their different theme, have the same structure and similar cultural characteristics, so searching for hidden structures in literary works can reveal their commonalities. because of that in the main topic of the article, no research has been done in Iran and only researches have been written in the general field of folk stories, this research is written with the aim of structural analysis of Ashiqi stories.

Research questions

The main question of the research is, what is the structure of the Safavid Ashiqi stories and how is their formation process? And in Theory of Strauss's structuralism, what are the similar characteristics?

2. Literature Review

of Ashiqi stories are written in Poetry and prose. The number of their characters is limited. They have a simple language. The Ashiqs narrate the prose part of the story and sing the Poetry part. Both parts of the stories are related to each other, and generally the conversation of the characters is in the form of Qoshma, Grayli, Divani, Tajnis. According to the theme, the stories are divided into three groups; Romantic stories (Asli and Karam, Ashiq Gharib and Shah Sanam), epic or heroic stories (such as Koroghlu, Ghchagh Nabi) and romantic and heroic stories (such as Shah Ismail and Arab Zangi)

In the Structuralism, the stories are in the following cases:

1-2- The general structure of the stories

According to structuralism, all stories have a similar structure. Their structure is not necessarily based on historical events and is based on the following pattern:

1- the initial part; 2- Introduction and identification of the hero or heroes; 3- The main part of the hero's story or adventures; 4- Result and Dua section; 5- The legend part (the final part of the story)

2-2 Content attributes of stories

In the content structure, the hero after love is usually involved in various adventures to reach the beloved(lover), The hero has an idealistic personality and is born in an extraordinary way based on the epic structure And he does extraordinary things to reach his beloved, often help him an old man (dervish). Separation from the beloved is repeated in all the stories. An old man (dervish) helps in the birth of heroes or reaching the beloved and overcoming dangers. Liberation from death, prosperity and happiness at the end of the story are the common features of most stories. But in some cases, the story ends with the death of the heroes (Asli and Karam).

2-3 structural methods of stories

The methods of structuralism of these stories are in two cases:

1-2-3-based on the levels of the story: The components of "hero's family", "hero's birth", "hero's naming", "hero's education and training", "hero's falling in love", "hero's meeting", "hero's journey", "forced marriage of one of The heroes of the story" and "the return of the hero to his homeland" are the levels of the story from the structuralism.

2-3-2 based on the Motif of the story: "King's going Homesickness", "Meeting an old man and having a child", "Heroes growing up and participating in war", "Falling in love with each other (such as Shah Ismail and Arab Zangi story)", "ask time (40 day) to avoid forced marriage", "the arrival of a helpful old woman in the middle of the story to help the hero", "to get into difficulty of the hero", "the hero's war and his extraordinary victory", "the return to his country and his arrival to the kingdom", "Death at the same time of heroes (such as Asli and Karam, Taher and Zohreh, Arzoo and Qanbar stories.)", "The burial of heroes in the same grave (Taher and Zohreh and in some documents the Asli and Karam story) Ben The common elements are stories. The common Motifs are the stories.

3- methodology

This article is written with a library study in a descriptive and analytical way. The investigation of Ashiq's stories is based on the theory of structuralism of Claude Lévi-Strauss, after studying the

stories based on the theory of structuralism, their commonalities were extracted and analyzed.

4- Result

The results of analyzing the structuralism of Ashiq's stories show that these stories appeared after the end of the epic period. The structure of the stories, while maintaining the main foundation of the epics, has fundamental changes under time and place conditions. All of them are written in a similar structure with different content. Motifs such as an extraordinary birth, falling in love in a dream, getting to know love after drinking wind, going on a long journey to reach the beloved, facing various trials and tribulations, to get into difficulty in prison and death, the help of the old man(dervish) to the hero, freedom from death in the last moments, prosperity and happiness at the end of the story or simultaneous death of the heroes are some of the common features of the stories.

References

- Ahmad Soltani, Munirah (2013) "Looking at the folk tales in the Safavid period with the focus on Hamza's mysteries", *History of Iranian Literature, Volume 3: pp. 19-5*
- Al-Asad, Marwa, Zulfiqari, Hassan, Nikobakht, Nasser, Dori, Najmeh (2018) " comparative comparision the classical structure of the classical and the folk romantic poems from the prespective of morphological structure", *Comparative Literature Research, vol. 1, pp. 45 -68.*
- Azkiya, Mustafa; Mukhtarpour, Mehdi (2012) " The Function of the structuralist school in the formation of development theories", *Studies by Iranian Social, Vol. 3: pp. 12-13.*
- Bashiriyeh, Hossein (2017) *Theories of Culture in the 20th Century, Tehran: Ainde Pouyan Cultural Institute.*
- Darbandi, Javad (2004) *Ashiqlar Doniyasi, Tabriz: Forough Azadi.*
- Ebadi Qaraxanlu, Mohammad (1389) *Ashiq Ghorbani, Tabriz, Akhtar.*
- Goharinasab, Arman (2017) " Investigating Desān Khāni Tradition among Turkmen", *Popular Culture and Literature, Vol. 23: pp. 223-222.*
- Hanif, Mohammad (2014) *National identity in popular stories of the Safavid period, Tehran: Elmi and Farhangi.*
- Idrisi, Habib (1988) *Azərbaycan Ashiqləri and Eel Shaari, Tabriz: Ark.*

- Javadi, Mohammad Aslam, Nikpei, Amir (2009) " The Concept of Structuralism; a Review of Levi Strauss and Saussure's Ideas", *Cultural and Social Knowledge, Volume 3*: pp. 204-177
- Mohammadzadeh Sediq, Hossein (2008) *the musician Azarbaijani of Qopuz*, by Nasser Behnjad, Tehran: Takdrakht.
- Mohammadzadeh Sediq, Hossein (1999) *Seven articles on the folklore and literature of the people of Azerbaijan*, Tehran: Duniyai Danesh.
- Nisari Tabrizi, Ruqieh (2012) *Azari love stories*, Tehran: Zovar.
- Roshan, Hassan (1980) *Oral literature of Azerbaijani people*, Tehran: Donya.
- Sabri, Maryam (2021) "Lovers of Azerbaijan in the Passage of History", *Journal of Anthropological Research, Vol. 1*: pp. 88-69.
- Sefidgar Shahanghi, Hamid (2013) *Music of Azarbaijan Ashiqs*, Tehran: Surah Mehr.
- Sefidgar Shahanghi, Hamid (2018) *Twelve Speeches in Anthropology and Folklore Studies of Azerbaijan*, Tabriz: Qalan Yurd.
- Torabi D C, Akbarpouran M.(2016) *Intertextual Reading of the Ashik Tale "Asli and Karam": Alteration and Development of the Hero Role in a Literary Tradition. NO 7 (27) :pp 63-84*
- Zolfaqari, Hassan (2020) *One Hundred Persian Romantic Poems*, Tehran: Cheshme.
- Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısları*, Ankara: Akcag, 1997.
- Cemiloélu, Mustafa. *Halk Hikayelerinde Kahramanların Eđitimi*, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Halk Edebiyatı Sektör Bildirisi, I.Cilt. Ankara: Kültür Bakanlıđı Yayınları, 1997, S 154-192.
- Demirel, Hamide(2015) *Türk Destanlarının Ana Unsurları*, İstanbul:Ötüken Yayınları
- Duymaz, Ali. (1997) *Türk Halk Hikayelerinde Ortak Ve Benzer Şiirler ile Bunların Kaynakları Meselesi* V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Halk Edebiyatı, Sektör Bildirisi, 1. Cilt. Ankara: Kültür Bakanlıđı Yayınları.
- Ergin, Muharrem.(1986) *Dede Korkut kitabı*, Metin-sözlük, İstanbul: Ebru.
- İsmayilov. Hüseyin. (2002) *Asrı Yaradıcılıđın Menşei ve İnkişaf Merhaleleri*, Bakı Elm.
- Köse, Nerin *Türk Halk Hikayelerinde* (1996) (Yapı Structure, Ankara: Milli Folklor Yayınları).
- Makas, Zeynelabidin Yaralı Mahmut ile Mahbub Hamm Hikayesi. Atatürk Unvanı

- Ede, Fak. Türk Dili ve Ede. Bölümü, Erzurum (Bastınamı) yüksek lisans tezi, 1979
- Mağas, Zeynelabidin Tufarhan Abbas ve Gügeç Peri Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Atatürk Oniki Eylül Fak. Türk Dili ve Ede. Bölümü, Erzurum: (Bastınamı) doktora tezi, 1982.
- Pirsuttanlı, Söndük Papi Novruz- Qendab ve Digor Mehebbat Dastanlarının Müqayiseli tediği, Bakır Azarın, 2009.
- Sümer; Faruk Özülar (Türkmenler), Ankara: Ankara Üniversitesi, 1972.
- Sevindik, Azeri Eski ve Yeni Destan Araştırmaları Üzerinden Türk Destan Araştırmalarına Genel Bir Bakış, Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 17, 2017/ S 94;
- Spjett Ottos Türk Halk Kitapları, Geviren Behçet Gönül, İstanbul: Rıza Koc Basımevi, 1941
- Tehmasib, M: Axundov, a. Azerbaycan Dastanları, 1— cild, Bakı: Lider Nesriyat, 2005,
- Türk Dili ve Edebiyatı Ankara, Dergah, 2-inci Cilt, 1977.
- 'Türkmen' Fikret Garip Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Atatürk Üni. Ede. Fak., Y ayını) No 70, Ankara: Baylan Matbaası, 1974. S 15-32.
- Türkmen, Fikret Tahir ile Zühre, Ankara (1983) Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

فصلنامه

سال ۲۰، شماره ۸۱، پاییز ۱۴۰۲، ص ۷۳-۹۹

مقاله پژوهشی

DOI: <https://doi.org/10.2634/Lire.20.81.73>

بررسی ساختارشناسانه داستانهای عاشیقی در عصر صفوی

جواد حاجی حاتملو^۱، دکتر شهریار حسن زاده^{۲*}، دکتر سید محمودرضا غیبی^۳، دکتر ژیلای صراطی^۴

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۱۶

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۳/۲۲

چکیده

بررسی ساختاری داستانهای عاشیقی در فرایند شکل‌گیری و تکامل این ژانر (فرم) ادب شفاهی، هدف اصلی این پژوهش است. بر همین اساس این سؤال پیش می‌آید که داستانهای عاشیقی عصر صفوی چه ساختاری داشته و اسکلت وجودی آنها چگونه شکل گرفته است. برای این منظور داستانهای «اصلی و کرم»، «عاشیق غریب و شاه‌صنم»، «طاهر و زهره»، «نوروز و قن‌داب»، «شاه اسماعیل و عرب زنگی»، «آرزو و قنبر»، «عباس و گلزار» و «شاه اسماعیل و گولگر» بررسی دقیق شد. این پژوهش نشان می‌دهد که داستانها پس از پایان دوره حماسه ظهور کرده‌اند. جمع‌بندی نظریات فولکلورشناسانی چون پرتو نائیلی بوراتاو، محرم ارگین، حسین اسماعیل‌اوف و محمدحسین طهماسب مبین این نکته است که ظهور داستانهای عامیانه عاشیقی برای پر کردن فضای باقیمانده از حماسه‌های قرن ۱۵ میلادی و قرون قبلی است. داستانهای دده

۷۳

فصلنامه پژوهش‌های ادبی سال ۲۰، شماره ۸۱، پاییز ۱۴۰۲

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی واحد شبستر دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران.

hatamloujad55@gmail.com

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی واحد خوی دانشگاه آزاد اسلامی، خوی، ایران. نویسنده مسئول

sha_hasanzadeh@yahoo.com

۳. استادیار زبان و ادبیات فارسی واحد مرند دانشگاه آزاد اسلامی، مرند، ایران.

۴. استادیار زبان و ادبیات فارسی واحد شبستر دانشگاه آزاد اسلامی، شبستر، ایران.

Copyright© 2024, the Authors | Publishing Rights, ASPI. This open-access article is published under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License which permits Share (copy and redistribute the material in any medium or format) and Adapt (remix, transform, and build upon the material) under the Attribution-NonCommercial terms.

قورقود نیز به عنوان محصول دوره گذار از داستان حماسی به داستان عامیانه پذیرفته می‌شود. یافته‌های دیگر پژوهش نشان می‌دهد که ساختار داستانها ضمن اینکه شالوده اصلی حماسه‌ها را حفظ کرده، تغییراتی بنیادی یافته و شخصیت‌های متفاوتی نیز به وجود آورده است.

کلیدواژه‌ها: داستانهای عاشیقی، ساختارشناسی داستانهای عاشیقی، ادبیات عامه در عصر صفوی، عاشیق در ادبیات عامه.

۱. بیان مسأله

مطالعه ادبیات عامه به عنوان بخش مهمی از سنت شفاهی^۱ به مثابه سند اجتماعی، تاریخی و البته ادبی ارزشمند از ضروریات شناخت بیشتر جوامع به شمار می‌رود و یکی از گونه‌های مهم ادب عامه، داستانهای شفاهی است. این نوع ادب عامه پر طرفدار و رایج در طول تاریخ، سینه به سینه از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته و همانند دیگر گونه‌های ادبیات شفاهی، رنگ زمان و مکان بر خود گرفته و تا به امروز زنده و پویا به حیات اجتماعی خود ادامه داده است.

«داستانهای عامیانه آذربایجان با عنصری به نام «عاشیق»، که پیشتر و در دوره‌های مختلف تاریخ، «وارساق»، «یانشاق»، «دده» و «اوزان» نامیده می‌شده، عجین شده است. اساساً داستانهای عامیانه را بدون وجود «عاشیق» با ساز همراهش «قوپوز» نمی‌توان تصور کرد.

این هنر عاشیقی با داستانسازی و داستانگویی ارتباط می‌یابد. داستانها با تاریخ قوم ترک آمیخته، و در حافظه مردم زیسته و از زبانی به زبان دیگر انتقال یافته است. عاشیق‌ها، داستانها را ساخته، و آن را برای مردم نقل کرده، و در هر نقلی چیزی به آن افزوده، و آن را در طول تاریخ پیرایش کرده‌اند تا شکل عامه‌پسند بیابد. مردم در گذشته‌های دور با هر بار شنیدن آن داستان، تقاضا برای باز شنیدنش را در وجود خود احساس کرده‌اند که این نیز از ویژگیهای هنر عاشیقی آذربایجان است. این منظومه‌های تغزلی از ناکامیها و وضعیت غم‌آلود و بیتابی عشق حکایت می‌کند که عاشق را برای وصل به کوه و بیابان می‌کشاند و عاقبت چنگ به دست، شاعری و آوازخوانی پیشه می‌کند و وصف حال هجران خود را به زبان می‌آورد (کاظمی جویباری، ۱۳۷۷: ص ۱۲۲).

«داستانها اطلاعات مهمی از فرایند شکل‌گیری جوامع ترک، تلاش آنها برای بقا، ارزشها و هنجارها، جهان‌بینی و فلسفه زیست آنها ارائه می‌کند» (Sevindik, 2017: S.94).

پایه اصلی داستانهای عامیانه عاشیقی براساس داستانهایی چون آلپ ارتونقا^۷، اوغوز خاقان^۸، دده قورقود^۹ و کوراوغلو^{۱۰} به وجود آمده است. پژوهشگران، این داستانها را بنا به زمان آفرینش آنها به دو گروه قبل و بعد از اسلام تقسیم‌بندی می‌کنند. در گروه قبل از اسلام، داستانهایی چون داستان آفرینش^{۱۱}، داستان آلپ ارتونقا، داستان شو^{۱۲}، داستان اوغوز خاقان، داستان آتیلا^{۱۳}، داستان بوزقورد^{۱۴}، داستان ارگنه‌کن^{۱۵}، داستان کوچ^{۱۶} جای می‌گیرد و در گروه بعد از اسلام داستانهایی مانند داستان سالتوک بوغراخان^{۱۷}، داستان ماناس^{۱۸}، داستانهای دده قورقود و کوراوغلو طبقه‌بندی می‌شود (Demirel, 2015: S.67).

«بررسی تاریخ عاشیق‌ها در ایران و آذربایجان، مؤید این نکته است که اوج خلاقیت‌های ادبی عاشیق‌ها با دوره اقتدار صفویه گره خورده است و تکامل هنر عاشیقی بعد از آن دوره صورت می‌گیرد» (صبری، ۱۳۹۳: ص ۸۶).

تمایل و عشق مردم عصر صفوی به قصه و قصه‌خوانی آن‌قدر زیاد بود که حتی قصه‌های ممنوع شده از سوی دربار را نیز مورد توجه قرار می‌دادند؛ مانند داستان ابومسلم‌نامه که سینه به سینه تا عهد صفویان رسیده بود و در این دوره با وجود تحریم آن توسط شاه اسمعیل و شاه تهماسب (که حتی روایت آن، مجازات بریدن زبان داشت) در طول سده‌های ده و یازده هجری نیز بر سر زبانها بود. در دوره صفوی قصه‌نویسی و قصه‌خوانی از مشاغل مهم آن روزگار به شمار می‌رفت و حتی از مشاغل درباری نیز بود. قصه‌خوانان مشهور فراوانی در این دوره می‌زیستند که اغلب به دلیل حافظه قوی به این مقام دست می‌یافتند (احمدسلطانی، ۱۳۹۲: ص ۵-۱۹).

عاشیق‌ها از مقربان دربار شاه اسماعیل صفوی و پادشاهان بعد از وی بودند. قرب و عزت عاشیق‌ها نزد پادشاه تا آن حد بود که خود شاه اسماعیل با تخلص «ختایی» اشعاری به سبک عاشیق‌ها سروده و دیوان پربراری آفریده بود. حکومت صفوی با بهره‌گیری از هنر عاشیقی به گسترش ایدئولوژی شیعی پرداخت. در جای جای ادبیات شفاهی این دوره، عناصر دخیل در شیعیگری به فراوانی یافت می‌شود. عاشیق‌ها چونان بازوی تبلیغاتی حکومت صفوی، نقشی بی‌همتا ایفا می‌کردند. یکی از هنرهای اصلی عاشیق‌ها آفرینش و نقلی داستانهایی بود که علاوه بر سرگرمی مردم در لایه‌های زیرین

خود به تبلیغ و توسعه شیعیگری می‌پرداختند. این داستانها که بنمایه‌های اصلی خود را از اسطوره‌ها و حماسه‌های ترکان می‌گرفت بشدت بین مردم شایع شده و طرفدار پیدا کرده بود.

داستانهای عاشقانه از خیلی جهات ویژگیهای مشترک زیادی دارند. بنمایه‌ها و بخشهایی چون باده خوردن در رؤیا، عاشق شدن در رؤیا، تسلط به رموز و فنون هنر عاشیقی بعد از نوشیدن باده، رفتن به سفری دور و دراز برای رسیدن به معشوق، روبه‌رو شدن با مصائب و مشکلات، تن دادن به آزمونهای مختلف، گرفتار زندان شدن، تا پای اعدام و مرگ رفتن، کمک به پیر و درویش، رهایی از مرگ در آخرین لحظات، سعادت و خوشبختی در پایان قصه از مشترکات اغلب داستانهاست.

محققان حوزه سنت شفاهی به موازات پژوهشها و مطالعات خود در جهت شناختن و شناساندن بوطیقای ویژه آثار خلق شده در سنت شفاهی به ناتوانی ابزارهای نقد و دیدگاه‌های معطوف به کتابت در خوانش این آثار صحنه گذاشته‌اند؛ به بیان دیگر، سنجیدن هر اثر متعلق به سنت شفاهی با معیارهای ادبیات مکتوب را نادرست دانستند و به همین دلیل در پی بازسازی بافت شفاهی اثر و انتصاب دوباره آن در بافت نخستین برآمدند. منظور از بافت نخستین در مطالعه هر اثر متعلق به سنت شفاهی، علاوه بر رویدادهای تاریخی و اجتماعی عصر، طرز ارائه، اجرا یا نقل آن، نقال یا اجراکننده آن و مخاطبان اجرا است. علاوه بر تمام این عناصر، رابطه اثر با آثار دیگر همان سنت شفاهی، دیگر منبع بسیار مهمی است که از نظر پژوهشگران در بازسازی بافت از دست رفته اثر راهگشا خواهد بود (کارنوی و اکبرپوران، ۱۳۹۵: ص ۶۷ و ۶۸).

در این مقاله ساختار داستانهای عاشیقی با مطالعه تطبیقی هشت نمونه از آنها شامل «اصلی و کرم»، «عاشیق غریب و شاه‌صنم»، «طاهر و زهره»، «نوروز و قنداب»، «شاه اسماعیل و عرب زنگی»، «آرزو و قنبر»، «عباس و گلزار» و «شاه اسماعیل و گولگر» بررسی، و تلاش شده است با در نظر گرفتن ویژگیهای مشترک داستانها کلیت ساختاری آنها معرفی شود.

۱-۱ مبانی نظری و چهارچوب تحقیق

مقاله از نظر مبانی نظری و چهارچوب تحقیق براساس ساختارگرایی کلودلوی استراوس فرانسوی تنظیم شده است.

ساختارگرایی در جستجوی ساختارهای پنهان و ناآگاهی است که وجود مختلف زندگی، بازتولید آن به شمار می‌رود. فرض اصلی ساختارگرایی در مطالعات فرهنگی این است که می‌توان عناصری در پس هر فراورده‌های فرهنگی یافت که رابطه‌ای شبکه‌وار با یکدیگر دارند. این رابطه شبکه‌وار، ساختار کلی را تشکیل می‌دهد که نهایتاً در کانون و هسته پدیده فرهنگی موردنظر نهفته است. وقتی این ساختار کشف شود، همه اجزا را می‌توان به عنوان بازتولید برحسب آن ساختار توضیح داد (بشیریه، ۱۳۷۹: ص ۶۹).

هدف اصلی استراوس، کشف اصول ساختاری مشترک در پس مظاهر فرهنگی مختلف و اسطوره‌های گوناگون اقوام و جوامع ماقبل صنعتی است. از نظر او، این اصول مشترک در ذهن انسانها نهفته است؛ یعنی اصول ساختاری علم ذهن بشر است. همچنین شکلهای و پدیده‌های فرهنگی گوناگون، مظاهر گوناگون ساختاری واحدند؛ بنابراین برای فهم هر فرهنگ باید به ساختار زیرین آن دست یافت. از نظر استراوس، اسطوره‌ها برحسب بدوی و با فرهنگ ساختار می‌یابد. به نظر وی، همه اسطوره‌ها ساختار یکسانی دارد و کارویژه‌های فرهنگی کم و بیش مشابهی ایفا می‌کند. هدف اصلی اسطوره‌ها توضیح ماهیت امور جهان است. اسطوره برای این کار می‌باید دوگانگی و تضاد را به وحدت و یگانگی تبدیل کند. به طور کلی تر به نظر لوی استراوس رفتار اجتماعی از نظامهای فکری منسجمی ریشه می‌گیرد که هرچند نامرئی و فرآر است، قابل کشف است (ازکیا و مختارپور، ۱۳۹۱: ص ۱۳ و ۱۲).

از نظر استراوس ساختار باید مشخص و نظام‌مند باشد؛ یعنی ساختار باید از عناصری به گونه‌ای تشکیل شده باشد که تغییر در یکی از آنها، سبب تغییر در تمامی عناصر دیگر شود. دوم اینکه الگویابی باید به گروهی از دگرگونی‌ها تعلق داشته باشد که هر کدام از آنها بر الگویی از همان نوع سنخیت داشته باشد به این معنی که مجموعه این تحولات، یک گروه را تشکیل بدهد. سوم اینکه این ویژگیها باید امکان پیش‌بینی این نکته را فراهم کند که به چه صورت واکنش نشان خواهد داد. الگو باید به صورتی ساخته شود که کارکرد آن بتواند همه واقعیت‌های مشاهده شده را پوشش دهد. از نظر او، میان ساختارهای زبانی و ساختارهای اجتماعی شباهت زیادی وجود دارد. ساختار زبانی و ساختار حاکم بر جامعه انسانی دو چیز نیست؛ بلکه یک چیز است. ساختار اجتماعی همان ساختار زبانی است؛ اما در الگو و جلوه‌های متفاوت (جوادی، نیک‌پی، ۱۳۹۸: ص ۱۸۰ و ۱۹۶).

بر این اساس او ساختار را در شکل‌گیری پدیده‌های اجتماعی بسیار مهم و بنیادین می‌داند که اگر تغییری در هر یک از جایگاه‌های ساختاری رخ بدهد، مراحل بعدی پدیده‌ها و ساختارهای متناوب، آنها را تحت‌الشعاع خود قرار خواهد؛ هم‌چنانکه تغییر در هر یک از مراحل کهن الگو در داستانهای عاشیقی مورد نظر مقاله بر مرحله بعدی داستان تأثیر خواهد گذاشت؛ به‌عنوان مثال قهرمان داستانهای عاشیقی در یک مرحله‌ای جلای وطن می‌کند و مراحل بعدی داستان را ادامه می‌دهد و

۲-۱ روش‌شناسی پژوهش

در این مقاله ادبیات شفاهی عاشیق‌های آذربایجان به شیوه اسنادی و تحلیل محتوای کیفی مطالعه شده و داستانهای مختلف عاشیقی در دوره صفوی مورد بررسی قرار گرفته است. هشت داستان عاشقانه و قهرمانی با استفاده از شیوه‌های روش کیفی از جمله فیشبرداریهای نظری و کشف و استنباط به دقت و موشکافانه، مطالعه و ساختار، بنمایه‌ها و عناصر تشکیل‌دهنده آنها در بستر هنر عاشیقی بررسی شده است.

۳-۱ پیشینه پژوهش

هرچند در موضوع اصلی مقاله، هیچ پژوهشی در ایران انجام نشده و فقط پژوهشهایی در حوزه عمومی داستانهای عامیانه نگارش یافته در ترکیه، جمهوری آذربایجان و آلمان مطالعات زیادی در زمینه داستانهای عامیانه عاشیقی انجام شده است. مرور بخشی از این مطالعات ما را در رسیدن به مقصود یاری می‌رساند:

ساختار داستانهای عامیانه ترک» عنوان پژوهشی از نرین کُسه^{۱۹} است که در آن به ساختارشناسی داستانهای عامیانه رایج در آناتولی پرداخته شده و نزدیک‌ترین مطالعه به موضوع مقاله حاضر است. نویسنده براساس مطالعه عمیق داستانهای عامیانه، عناصر ساختاری آنها را استخراج کرده و مورد بررسی قرار داده است (Köse : 1996: S.45).

محمدحسین طهماسب، فولکلورشناس برجسته آذربایجان، داستانهای عاشیقی را در پنج جلد و بیش از دو هزار صفحه گردآوری، تدوین و بررسی کرده است. این مجموعه یکی از مهمترین منابع مطالعاتی ادبیات شفاهی عاشیقی بویژه داستانها به شمار می‌رود که در آن متن اصلی بیش از چهل داستان با بررسی و مطالعه تطبیقی انواع مختلف آورده شده است (طهماسب، ۲۰۰۵: ص ۳۸). «بررسی تطبیقی داستان «نوروز و

قنداب» با دیگر داستانهای عاشقانه» نیز عنوان کتابی است از سدنیک پاشا پیرسلطانلی. نویسنده در این مونوگرافی با مطالعه تطبیقی داستانهای عاشیقی، «نوروز و قنداب» را عالیترین نمونه داستانهای عاشقانه قلمداد کرده است (Pirsotanli, 2009: S.38).

حسن ذوالفقاری در کتاب «یکصد منظومه عاشقانه فارسی» به معرفی و تحلیل ۱۰۰ منظومه مستقل عاشقانه و نظیره‌های آنها می‌پردازد. آثار معرفی شده در این کتاب، بخش عمده ادبیات غنایی فارسی را تشکیل می‌دهد. نویسنده، منظومه‌های عاشقانه ادب رسمی و منظومه‌های شبه قاره هند و هم‌چنین افسانه‌های منظوم ادبیات شفاهی فارسی را در این کتاب تشریح کرده است (ذوالفقاری، ۱۳۹۹: ص ۵۶).

داستان عاشیقی به دو شکل نظم و نثر بیان می‌شود به این صورت که عاشیق‌ها بخشهای نثر داستان را روایت می‌کنند و قسمت‌های نظم آن را با ساز و آواز می‌خوانند. هر دو بخش داستانها با هم مرتبط، و عموماً گفتگوهای شخصیت‌های داستان به نظم است. در این شعرها شخصیت‌ها، اتفاقاتی را که برایشان افتاده، وضعیت روحی، احساسات و هیجانات خود را با الحانی زیبا بیان می‌کردند.

داستانها معمولاً در مراسم عروسی، جشن‌ها و قهوه‌خانه‌ها و مجالس گفته می‌شود. به ترکیبی زیبا از نظم و نثر، که داستانهای حماسی، بزمی و رزمی را با تک‌گویی به نمایش می‌گذارد، «دستان» می‌گویند (دری، ۱۳۹۵: ص ۱۲۹).

یکی از موضوعات مورد علاقه عاشیق‌های آذربایجان در طول تاریخ، بیان حماسه‌های دلاورمردان در جنگهای مختلف بوده است. رسالت هر عاشیقی بر این اصل استوار است که شجاعت و دلیری قهرمانان قبل از عصر خود و حتی دلیرمردانی را که در عصر خود زندگی می‌کنند به صورت نظم در بیاورد و آن را با هنر عاشیقی جاودان سازد. حماسه‌های بزرگ کوراوغلو، قاجاق نبی و حماسه‌ها و دلیریهای شاه اسماعیل در جنگ چالدران توسط عاشیق‌های دوره خود به زبان ماندگار شعر و ساز درآمد، و برای آیندگان نگهداری و ماندگار شده است. از قدیمی‌ترین حماسه‌سرایان شعر عاشیقی، که شعرهای زیادی از وی به یادگار مانده، عاشیق قربانی است (احمدی، ۱۳۹۳: ص ۱۸).

عاشیق قربانی در عصر شاه اسماعیل زندگی می‌کرد و خوشبختانه شعرهای زیادی از او به دست ما رسیده که در احیا و حفظ حماسه‌ها و دلیریهای دلیرمردان ایران شیعه نقش اساسی ایفا کرده است. او هنگام لشکرکشی به همراه قزلباشها به میدان جنگ می‌رفت و از نزدیک شاهد دلاوری و قهرمانیهای سربازان می‌شد. به

گواه تاریخ در دربار شاه اسماعیل چهل عاشیق خدمت می‌کردند که در رأس آنها عاشیق قربانی بود که ماجراهای عاشقانه و حماسه شاه اسماعیل را در قالب‌های شعری چون قوشما و گرایلی به نظم می‌کشید و علاوه بر این، عاشیق قربانی برای شاه اسماعیل آهنگهای جداگانه‌ای درست کرده بود که عبارت است از: شاه خطایی، شاهسونی، باش‌دیوانی، حیدری، ابراهیمی و سلطانی (عبادی قراخانلو، ۱۳۸۹: ص ۱۹-۱۵).

«شیخ اُوغلو امرائندی بوتون قوشونا
سبزقیرین داغیدین آل عثمانی
قویمایین هاوادا قوشودا اوچا
اُونلار اتنگ اندین یئری آسمانی»
(همان، ص ۲۸)

کتاب «داستانهای عاشقانه آذری» نیز حاوی تعدادی از داستانهای عاشیق‌های آذربایجان است که رقیه نیساری تبریزی آن را گردآوری و منتشر کرده است. نویسنده در این اثر ضمن معرفی این داستانها به بررسی ساختاری شاهکارهای عاشقانه آذری و مقایسه آنها با شاهکارهای عاشقانه ادب فارسی و موضوع عشق و تجلی آن در این داستانها پرداخته است (نیساری تبریزی، ۱۳۹۲: ص ۶۳).

منیره احمدسلطانی در مقاله‌ای با عنوان «نگاهی به سیر قصه‌های عامیانه در دوره صفوی با محوریت رموز حمزه»، روند قصه‌های عامیانه و درونمایه‌های آن را با تأکید بر داستان «رموز حمزه» مورد مذاقه قرار می‌دهد. احمدسلطانی در این مقاله بی‌اطلاع از تفاوت ساختاری و ماهوی آنها، داستانهای عامیانه را به اشتباه «قصه» و گاه «افسانه» قلمداد می‌کند (احمدسلطانی، ۱۳۹۲: ص ۵۶ و ۵).

دومینیک کارنوی ترابی و منیره اکبرپوران در مقاله خوانش بینامتنی داستان عاشیقی اصلی و کرم: «تغییر و تطور نقش قهرمان در یک سنت ادبی» به بررسی سیر تغییر و تطور شخصیت‌پردازی قهرمانان در سنت شفاهی عاشیقی در فرایند گذار از نوع ادبی حماسی به نوع ادبی داستان می‌پردازند. نویسندگان مقاله از میان داستانهای مختلف عاشیقی بر داستان عاشیقی اصلی و کرم تأکید، و آن را در سلک داستانهای عاشقانه غربی صورت‌بندی می‌کنند. آنها نتیجه می‌گیرند که:

این داستانها، که در دوره‌های بعد به وجود آمده، حامل ارزشهای جامعه روستایی و شهری است و سنخ زن به عنوان مطلوب و موضوع عشق از مهمترین ویژگیهای

آنهاست. در واقع به موازات اینکه عشق و وصال در مرکز توجه قرار می‌گیرد و نقش قهرمان زن پررنگتر و فعالتر می‌شود، دیگر خبری از جنگجویی نیست و باید بیشتر از جنگجویی و ماجراجوییهای حماسی وی از ویژگی وفاداری، سرسختی و رنج‌کشی عاشق سخن گفت (کارنوی و اکبرپوران، ۱۳۹۵: ص ۸۴-۶۳).

محمد حنیف نیز در کتاب «هویت ملی در قصه‌های عامه دوره صفوی» در سه فصل با عناوین «هویت، قصه عامه و داستانسرایی دوره صفوی»، «هویت ملی دوره صفوی در قصه‌های شفاهی» و «هویت ملی در قصه‌های مکتوب دوره صفوی» به بررسی مؤلفه‌های هویت همانند حدود جغرافیایی سرزمین ایرانیان، تبار مشترک، زبان مشترک، گذشته تاریخی مشترک، نظام سیاسی مورد نظر، مذهب مشترک، آداب و رسوم و علائق مشترک پرداخته و در پیوستهای کتاب نیز داستانهای شفاهی دوره صفوی را ارائه کرده است. نویسنده در این کتاب سعی می‌کند از طریق خوانش مهمترین داستانهای عامه دوره صفوی مانند «هزار و یک روز»، «فلک ناز»، «حسین کرد»، «اسکندرنامه» و برخی از داستانهایی، که به زندگی شاهان صفوی پرداخته‌اند به هویت ملی ایرانیان دست یابد (حنیف، ۱۳۹۴: ص ۷۶).

داستانهای دوره صفوی، که بازتاب‌دهنده اتفاقات اجتماعی در عرصه فولکلور است، تصویرگر حالات مردم و نشان‌دهنده مردانگیها و قهرمانیها است. داستان کوراوغلو راوی شیرین و هنرمندانه تلاش انسانهایی است که در جریان جنگهای ایران و عثمانی و غارت و چپاول شهرها و روستاها، انساندوستی و درستی و راستی و برادری و مهمان‌نوازی، شرف و دفاع از حیثیت در آنها انعکاس یافته است.

«هُویدی	دَلِیْلَرِیْم	هُویدی	(آهای	پهلوانان	آهای
یثربین	دُوشْمَن	اُوستوَنه	حمله‌ور	شوید	به سوی دشمن
مَن	ئوزوم	اصلان	پاشانی	من	به سوی اصلان پاشا
هَرَه	نیز	بیر خان	اُوستوَنه»	و شما	هم به سوی یک خان)

(روشن، ۱۳۵۸: ص ۱۲۷)

کوراوغلو، که نغمه‌سرای مردم است، شخصیتی والا دارد و با ستمگران می‌ستیزد و از آنجا که محصول هنری عامه مردم است، همیشه به حرف مردم گوش، و ثابت می‌کند که نیروی قهرمانی که با مردم خود پیوند دارد، پایان‌ناپذیر است.

«گَل قُوشوب کوتان اَکَمَه یَن (کسی که گاونر به خیش نبندد

ناین سفره یه توکمه یَن
آرینین قهرین چکمه یَن
بالین قدرینی نه بیلر!
(همان، ص ۱۲۹)

کسی که نان درسفره نچیند
کسی که زحمت زنبور را نچشد
قدر غسل را چه داند!

۲. داستان، ریشه و فرایند تکاملی آن

داستانها، داستان و قصه‌هایی است که از قرن شانزدهم میلادی به بعد در ادبیات آذربایجان، ایران، ترکیه^{۲۰} و برخی دیگر از کشورهای همگن رواج یافته و معمولاً توسط عاشق‌ها یا اوزانها با سبک بیانی آمیخته از نثر و شعر و با ساز و آواز، رو در رو و چهره به چهره با مخاطب، روایت شده است و به شیوه استاد - شاگردی در مکتب هنر عاشیقی از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. بسیاری از پژوهشگران اعتقاد دارند که داستانها پس از پایان دوره حماسه ظهور کرده است. داستانهای دده قورقود به عنوان محصول دوره گذار از داستان حماسی به داستان عامیانه پذیرفته می‌شود. از جمع‌بندی نظریات فولکلورشناسانی چون پرتو نائیلی بوراتاوا^{۲۱}، محرم ارگین^{۲۲}، حسین اسماعیل‌وف^{۲۳} و محمدحسین طهماسب^{۲۴} می‌توان نتیجه گرفت که داستانهای عامیانه برای پر کردن فضای باقیمانده از حماسه‌های قرن ۱۵ میلادی و قرون قبلی ظهور کرده است.

داستانهای کتاب دده‌قورقود اولین نمونه‌های این ویژگی در ادبیات شفاهی آذربایجان است. این داستانها قدیمی‌ترین اثر مکتوب ادبیات شفاهی ملل ترک (قرون ۱۱-۱۲ میلادی) است که به زمان ما رسیده است. متن سه نسخه‌ای که تاکنون برای جهان علم شناخته شده نشانگر تعلق کتاب دده‌قورقود به سرزمین آذربایجان است؛ اما داستانهای آن در فولکلور همه کشورهای ترک از ترکیه گرفته تا ترکستان، به شکل زنده و پویا رواج داشته است؛ به عبارت دیگر، کتاب دده‌قورقود، میراث مشترک فرهنگ همه اقوام و کشورهای ترک‌زبان است (Ergin, 1986: S.5).

در میان اقوام ترکمن، باغشی‌ها (عاشق‌ها) جلوه‌ای بسیار مهم از ادبیات شفاهی قوم ترکمن را به اجرا درمی‌آورند که به آن «دسان‌خوانی» می‌گویند. آنها در مراسم عروسی، جشن‌ها و شادیهای مردم شرکت می‌کنند و بخشهای مثنوی داستان را با زبانی شیوا و گیرا روایت می‌کنند و بخشهای منظوم آن را با توجه به تجربه و مهارت نوازندگی با ساز و آواز به صوتی زیبا می‌خوانند.

منظور باغشی‌ها از اجرای دسان‌خوانی، رسیدن به نقطه خاصی است که به آن «یُل» می‌گویند. باغشی‌ها در گذشته داستانگویی را با مخمس شروع می‌کردند و از پرده و کوک بَم و پایین به پرده‌های بالا می‌رسیدند.

ترانه‌ها (آیدیم‌ها) عنصر ثابت دسان را تشکیل می‌دهد. باغشی‌ها ترانه‌ها (آیدیم‌ها) را با توجه به تعداد هجاها و کوتاهی و بلندی و هم‌چنین با هماهنگ کردن شعر و وزن آن، آهنگ مخصوص آن درمی‌یافتند و با رقص پنجه‌هایشان در تارهای ساز به صوتی زیبا و درخور به صورت آواز می‌خواندند. در واقع باغشی‌ها بیشتر از اینکه قدرت داستانگویی را به نمایش بگذارند، مهارت و ظرافت نوازندگی خود را به نمایش می‌گذارند (گوهری‌نسب، ۱۳۹۷: ص ۲۲۴).

فاروق سومر^{۲۵} نیز می‌نویسد که اسامی اماکن و مناطق در داستانها، انسان را به این باور می‌رساند که قهرمانان داستانها در آناتولی شرقی و یا آذربایجان می‌زیستند (Sumer, 1992: S.381).

کتاب دده قورقود تلفیقی از نظم و نثر به صورت داستان است و تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر سنت داستانسرایی آذربایجان گذاشته است. «دستان»، داستانی است بلند درباره ماجراهای زندگی قهرمانان گذشته. بیشتر قهرمانان داستانهای دده قورقود افرادی از قبایل اوغوز هستند. سرپای این اثر وقف نمایش و ستایش قهرمانیها، شیوه زندگی، آداب و رسوم و ارزشهای اوغوزهای چادرنشین است. کتاب دده قورقود سر منشأ داستانهای حماسی و غنایی آذربایجان و آناتولی شمرده می‌شود و از نظر ساخت و بافت و شیوه بیان تلفیقی و داشتن پیوند ناگسستنی با موسیقی و چگونگی شخصیت‌پردازی بر داستانهای پرداخته شده در این سرزمین تأثیر چشمگیری نهاده است (سفیدگر شهنقی، ۱۳۹۳: ص ۱۸ و ۱۹).

دده قورقود، شخصیت اصلی و نقش ثابت این داستانها، نمونه اوزانهای قدیم است که از اوبه‌ای به اوبه‌ای می‌رود و به تناسب شرایط و احوال قوپوز می‌زند؛ نغمه می‌خواند؛ افسانه دلاوریهای قهرمانان مردم را می‌سراید؛ بر جوانانی که شایستگی و پهلوانی نشان داده‌اند نام می‌گذارد؛ دعای خیرش را بدرقه راه دلاوران می‌کند؛ شور برمی‌انگیزد و در تمام لحظه‌های خوش و ناخوش مردم حضور می‌یابد. اوزان چون دوره‌گرد است و با مردم پیوند نزدیک دارد، آگاهی‌های زیادی کسب می‌کند و از همه جا و همه کس خبر می‌دهد؛ چنانکه دلدادگان، مادران و خواهران، سراغ یار و فرزند و برادر و عزیزان به غربت رفته خود را از او می‌گیرند (همان، ص ۳۵).

همه داستانها به دو شیوه نظم و نثر بیان شده است. بخشهای نثر داستان توسط راوی

(دده قورقود) نقل می‌شود و آن‌گاه که به قسمت‌های منظوم می‌رسد با گفتن این جمله که: «چنین می‌گوید، ببینیم خان من، چه می‌گوید» به خواندن اشعار می‌پردازد. خواندن اشعار با نوای موسیقی همراه می‌شود که از قویوز دده قورقود درمی‌آید. این نوع نقالی امروزه میان عاشیق‌های آذربایجان رواج دارد. عاشیق‌ها نیز وقتی به قسمت‌های منظوم داستان می‌رسند با گفتن «آلدی گورک نه دئدی»^{۲۶} (یعنی ساز را برداشت ببینیم چه گفت) با ساز و آواز به نقل ادامه داستان می‌پردازند. بطور کلی می‌توان سنت داستانگویی عاشیق‌های امروزی را برگرفته از داستانهای حماسی کتاب دده قورقود دانست.

داستانهای عاشیقی براساس مضمون خود به سه گروه داستانهای عاشقانه (اصلی و کرم، عاشیق غریب و شاه‌صنم)، داستانهای حماسی یا قهرمانی (کوراوغلو، قاجاق نبی) و داستانهای عاشقانه و قهرمانی (شاه اسماعیل و عرب زنگی) تقسیم می‌شود.

ویژگی اصلی داستانها فرم متفاوت آنهاست که به شکل ترکیبی از نثر و نظم ایفا^{۲۷} می‌شود. فولکلورشناسان در این زمینه نظریات متفاوتی ارائه کرده‌اند. اوتواسپیس^{۲۸} فولکلورشناس آلمانی بخش نثر داستانها را عنصر اصلی قلمداد می‌کند و عقیده دارد که بخش نثر، هیجانانگیز و احساسات داستان را بهتر بیان می‌کند. او نتیجه می‌گیرد که بخش نظم داستانها در تغییر سیر حوادث داستان هیچ نقشی ندارد؛ اما پرتو نائیلی بوراتاو این نظریه اسپیس را برنمی‌تابد و ضمن اشاره به اهمیت بخش نظم داستانها، می‌گوید که این بخش نظم است که اسکلت شکلی داستان را می‌سازد و تنها عنصری است که موضوعیت و فلسفه وجودی «عاشیق» را در داستان عینیت می‌بخشد (Duymaz, 1997: S.211).

نگارندگان بر این باورند که اساساً داستانهای عاشیقی را بدون بخش نظم آنها نمی‌توان تصور کرد؛ سهم عمده جذابیت و ادبیت داستانهای عاشیقی از آن شعر، ساز و آواز عاشیق است؛ چراکه بخش اعظم هنر عاشیقی با همراهی ساز و آواز عاشیق امکان بروز پیدا می‌کند؛ به بیان دیگر، هرگاه اشعار داستانها حذف شود، عاشیق فقط و فقط می‌تواند به عنوان نقال مطرح شود و هنرهایی چون شاعری، آهنگسازی، خوانندگی، نوازندگی و رقص به خودی خود از گردونه هنرهای چندگانه عاشیقی حذف خواهد شد. از سوی دیگر عاشیق تمامی هیجانانگیز، اضطرابات، غمها و شادیهای قهرمان را صرفاً با شعر است که بخوبی بازگو می‌کند.

وابستگی بخش نثر و نظم در داستانها به گونه‌ای است که حذف یک شعر می‌تواند

باعث کمبود عمده‌ای در بیان مسئله و موضوع قصه باشد. اشعار داستانها هرچند از سوی عاشیق‌های مؤلف و استاد با نام و نشان مشخص سروده شده است به این دلیل که این اشعار در قالب داستان به نام قهرمان قصه خوانده می‌شود، تعیین دقیق شاعر آنها دشوار است.

۳. ویژگیهای محتوایی داستان

- لزوماً براساس وقایع تاریخی نیست.
- ترکیبی از شعر و نثر که با گذشت زمان در داستان، بخش نثر وزن بیشتری می‌گیرد.
- نگرش واقع‌بینانه در روایت اشخاص و حوادث از جمله ماجراهای عاشقانه به جای قهرمانی.
- یافتن پایان مشخص؛ هرچند در برخی داستانهای قهرمانی و حماسی با پایان مشخصی پایان نیابد.
- تعداد شخصیت‌های قصه محدود است.
- در مقابل مردم گفته شود؛ یعنی چهره به چهره با مخاطب روایت می‌شود.
- قسمت‌های نظم معمولاً با ساز و آواز همراه است.
- سبک و رسم روایی متفاوتی دارد.
- زبان ساده و قابل درکی دارد.
- رویدادهای خوب و بد با عبارات قالبی توضیح داده می‌شود.
- قهرمان داستان معمولاً عاشق می‌شود؛ ماجراهای مختلفی را در راه رسیدن به معشوق خود می‌گذرانند.
- روابط بین فردی که در داستانها گفته می‌شود در جامعه است و بین افراد و اقشار مردم برقرار است.
- داستانها بیشتر توسط عاشیق‌ها برای مردان در کافه‌ها، عروسی‌ها و مجالس مشابه روایت می‌شود.
- شخصیت قهرمان اصلی داستان مطابق با استانداردهای آرمانگرایانه شکل می‌گیرد و قهرمان، شخصیتی آرمانی دارد (Alptekin, 1997: S.60-63).
- موضوع داستانها معمولاً عاشقانه یا قهرمانی است. برخی نیز حاوی هر دو است، بررسی‌ها نشان می‌دهد:

- حوادثی که رخ می‌دهد واقعی یا تقریباً واقعی است.
- رویدادهای قصه اغلب خارق‌العاده است.
- قهرمانان معمولاً به روشی خارق‌العاده متولد می‌شوند.
- پیر یا درویشی برای به دنیا آمدن قهرمانان کمک می‌کند، کهن‌الگوی پیر نورانی و یاریگر در مراحل مختلف زندگی قهرمانان نیز وارد می‌شود.
- وقتی قهرمانانی که در یک خانه زندگی می‌کنند می‌فهمند که خواهر و برادر نیستند، عاشق یکدیگر می‌شوند.
- پیر نورانی، درویش، خضر یا پیرمرد ریش سفید، دختر و پسری را در سرزمین‌های دور در خواب به یکدیگر نشان می‌دهد و آنها را به نوشیدن باده ترغیب می‌کند و به اصطلاح، آنها را به هم «بوتا» می‌دهد.
- قهرمانان با دیدن تصاویر همدیگر عاشق هم می‌شوند، بدون اینکه هم را ببینند.
- عاشق شدن در نگاه اول.
- بزرگترین یاریگر قهرمانان حضرت خضر است، در داستانهای عصر صفوی حضرت علی (ع) جای خضر را می‌گیرد.
- قهرمانان گاهی با موجوداتی غیر از انسان مانند کوه یا درنا نیز صحبت می‌کنند.
- داستانها اغلب پایان خوشی دارند.
- دعاها و نفرین‌های قهرمانان قطعاً تحقق می‌یابد.
- ردپای زندگی کوچ‌نشینی در برخی داستانها دیده می‌شود.

۴. شیوه‌های ساختارشناسی داستانهای عاشیقی

ساختار داستانهای عاشیقی به دو شیوه «بر اساس مراحل داستانها» و «بر اساس بنمایه‌ها» است:

- ۱-۴ بر اساس مراحل داستان
 - خانواده قهرمان
 - تولد قهرمان
 - نامگذاری قهرمان
 - تحصیلات و آموزش قهرمان
 - عاشق شدن قهرمان

- روبه‌رو شدن قهرمانان عاشق با همدیگر
- به سفر غربت رفتن قهرمان
- ازدواج اجباری یکی از قهرمانان داستان
- بازگشت قهرمان به زادگاه خود
- نتیجه

کهن‌الگوی داستانهای عاشیقی به این صورت دسته‌بندی می‌شود: قهرمان داستان عاشق می‌شود. او یا عاشق تصویر معشوق می‌شود و یا او را در خواب می‌بیند؛ آتش عشق در دل او شعله می‌کشد و در پی کسب اطلاعات معشوق برمی‌آید. در راه وصال عاشق به معشوق موانعی به وجود می‌آید از جمله اینکه والدین قهرمان با ازدواج او مخالفت می‌کنند. برای قهرمان داستان رقیب عشقی پیدا می‌شود. حوادث طبیعی نیز موانعی برای وصال می‌شود. به دلیل اینکه عاشق را از معشوق دور نگه دارند او را زندانی می‌کنند. قهرمان داستان راه سفر در پیش می‌گیرد و به چند صورت با معشوقش دیدار می‌کند؛ چه با لباس مبدل و چه با کمندافکنی به طریق عیاران و چه به صورت پنهانی که این روش جلوه بیشتری در داستان‌های عاشیقی و عامیانه دارد و در محله دیگر، معشوق، عاشق خود را از طریق مناظره، پرسش و پاسخ و حتی مبارزه و کشتی به بوته آزمایش می‌کشد. عاشق رقیبان عشقی، حاسدان و سخن‌چینان را مغلوب می‌سازد و پایان داستان به دو صورت به سرانجام می‌رسد یا به وصال می‌رسد؛ به شهر خود بازمی‌گردد و به تخت و تاج تکیه می‌زند که در داستانهای عاشیقی این اتفاق می‌افتد ولی در داستانهای کلاسیک پایان خوشی ندارد و داستان با مرگ قهرمان به پایان می‌رسد (الاسعد، ۱۳۹۸: ص ۶۴).

در این مقاله داستانهای عاشیقی، «عاشیق غریب و شاه صنم»، «طاهروزهره»، «نوروز و قنداب»، «شاه اسماعیل و عرب زنگی»، «آرزو و قنبر»، «عباس و گولگر»، «شاه اسماعیل و گلزار» با سرانجامی خوش به پایان می‌رسد. عاشق و معشوق به وصال دست می‌یابند؛ ولی در داستان اصلی و کرم پایانی دردناک در انتظار قهرمانان داستان است. کرم عاشق مسلمان دل‌باخته دختر مسیحی به نام اصلی (مریم) می‌شود ولی قراملک پدر اصلی به دلیل تعصبات دینی مانع ازدواج آنها می‌شود و کرم را در آتش می‌اندازند. اصلی نیز به دلیل علاقه شدید، خود را در آتش می‌اندازد و هر دو به خاکستر تبدیل می‌شوند و حتی قراملک اجازه نمی‌دهد خاکستر آنها با هم مخلوط شود. از خاکستر آنها گلی می‌روید که به

«گل اصلی» معروف است.

۲-۴ بر اساس بنمایه‌های داستان

- پادشاه، رفتن به غربت و بازگشت (سفر).
- معجزه، پیرنورانی یا درویش، رفت و برگشت پیرنورانی یا درویش، صاحب فرزند شدن، قهرمانانی که صاحب فرزند نمی‌شوند؛ نصیحت درویش یا پیر نورانی، آبتنی با خوردن سیب و گاه انار.
- به دنیا آمدن همزمان دو نوزاد، نامگذاری قهرمانان، تحصیل قهرمانان در یک مدرسه، عاشق شدن قهرمانان به همدیگر.
- بزرگ شدن قهرمانان، شرکت در جنگ، به شکار رفتن، رو در رو شدن قهرمانان با همدیگر هنگام شکار (شاه اسماعیل و گولگز، اصلی و کرم)، قهرمان زن خیلی قدرتمند (شاه اسماعیل و عرب زنگی)، اسب یاریگر، کمک به آزادی قهرمان زن که اسیر دیو شده است
- بئشیک کسمه^{۲۹} (نامزد کردن دختر و پسر در نوزادی) قهرمانان، رویارویی قهرمانان زن و مرد در رؤیا.
- پیرزن جادوگر (آرزو و قنبر، طاهر و زهره).
- قهرمان زن برای پرهیز از ازدواج اجباری چهل روز فرصت می‌خواهد. قهرمان روز سی و نهم برمی‌گردد و حسرت پایان می‌یابد. مراسم عروسی، وصلت قهرمانان.
- پوشیدن لباس مبدل برای یافتن معشوق.
- پیرزن خوش‌قلب و یاری‌گر قهرمان در دیار معشوق (غربت).
- بردن قهرمان به قصر پادشاه.
- گرفتاری قهرمان، خیر کردن جلادان برای کشتن قهرمان توسط پادشاه، صرف‌نظر کردن جلادان از کشتن قهرمان، آغشته کردن پیراهن قهرمان با خون یک پرنده به منظور ثابت کردن کشته شدن قهرمان (طاهر و زهره، شاه اسماعیل و گولگز).
- جنگ قهرمانان با نیروهای خارق‌العاده مثل دیو، چهل حرامی و ...، پیروز شدن قهرمانان و صاحب شدن میراثی خارق‌العاده.
- برگشت قهرمانان به مملکت خود، کمک قهرمان به پدر بیمارشان، به پادشاهی رسیدن قهرمان، برگزاری جشن عروسی چهل شبانه‌روزی.
- مرگ همزمان قهرمانان زن و مرد (اصلی و کرم، طاهر و زهره، آرزو و قنبر و ...).

- دفن قهرمانان در یک مزار (طاهر و زهره، در برخی اسناد اصلی و کرم).

۵. ساختارشناسی داستانهای عاشیقی

ساختار داستانهای عاشیقی دوره صفوی براساس داستانهای «اصلی و کرم»، «عاشیق غریب و شاه‌صنم»، «طاهر و زهره»، «نوروز و قنداب»، «شاه اسماعیل و عرب زنگی»، «آرزو و قنبر»، «عباس و گلزار»، «شاه اسماعیل و گولگز» بررسی شده است.

اوتواسپیس فولکلورشناس آلمانی، اولین پژوهشگری است که درباره ساختار داستان‌های عامیانه ترک پژوهشی با عنوان «کتابهای عامیانه ترک ۳۰» انجام داده است. اسپیس در اثر خود با مطالعه داستانهایی چون «آسمان و زیجان»، «ملکشاه و گلپهان»، «آرزو و قنبر»، «فرهاد و شیرین»، «اصلی و کرم»، «شاه اسماعیل» و غیره، ضمن اشاره به همانندیهای داستانها با قصه‌ها ساختار کلی آنها را در چهار بخش اصلی نشان داده است. بر همین اساس بخش اول این ساختار را تولد معجزه‌آمیز قهرمان، بخش دوم عاشق شدن قهرمان، سومین بخش مبارزه با مشکلات و مصیبت‌های متعدد به منظور رسیدن به معشوق و چهارمین بخش آن را وصلت با معشوق تشکیل می‌دهد (Spies, 1941: S 16-37).

اسپیس خود اشاره می‌کند که این ساختاربندی براساس داستانهایی است که مکتوب شده، و اسناد و نسخه‌های شفاهی آن در دسترس نبوده است؛ بنابراین نمی‌توان نتیجه‌نهایی را استخراج کرد.

پروفسور فکرت ترکمن^{۳۱}، اولین فولکلورشناس ترک بود که براساس داستان «عاشیق غریب و شاه‌صنم» و با بررسی تطبیقی انواع مختلف آن، ساختار اصلی داستان را براساس کهن‌الگو به این شرح توضیح داد:

- مکان تولد قهرمان
- خانواده قهرمان
- دنبال کار گشتن قهرمان
- عاشق شدن قهرمان و بالفعل نمودن استعداد نواختن ساز (عاشیق شدن) وی
- اولین برخورد با معشوق
- گشتن به دنبال معشوق
- اولین دیدار با معشوق
- خواستن معشوق و موانع

- جدایی هفت ساله
- به غربت رفتن قهرمان برای به دست آوردن پول
- شهرهایی که می‌رود
- درآوردن پول
- ازدواج اجباری معشوق با یک نفر دیگر
- آگاه شدن عاشیق غریب از موضوع
- بازگشت عاشیق غریب به مملکت معشوق
- عروسی (پایان) (Türkmen, 1974:S 15-32).

او بعدها با بررسی داستان «طاهر و زهره» این صورت‌بندی را اندکی تغییر داد (Türkmen, 1983:S 31-100). زین‌العابدین ماکاس دیگر پژوهشگر ترک نیز طی رساله‌های ارشد و دکترای خود با مطالعه داستانهای «یارالی محمود و محبوب خانم» و «توفارقانلی عباس و گولگز پری» ساختار نسبتاً مشابهی را ارائه کرد (Makas, 1979:S 54 و 76) (Makas, 1982: S 76).

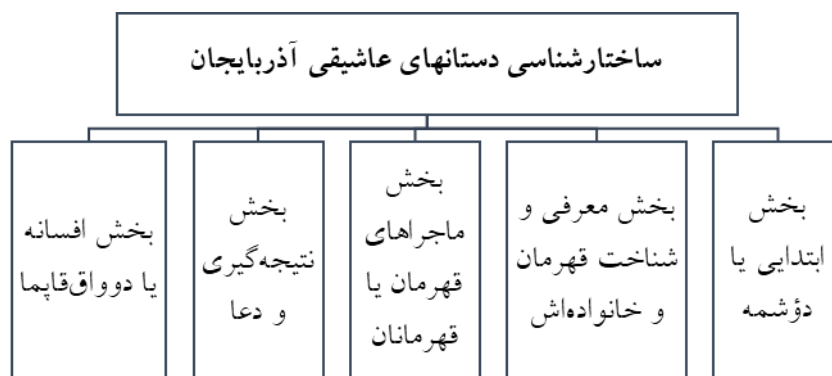
در تفاوت و تشابه ساختار منظومه‌های عاشقانه کلاسیک با منظومه‌های عاشقی فرهنگ عامه می‌توان گفت: نظریه‌پردازان براساس مطالعات خود در فرهنگ عامه، زمینه‌های مشترکی را میان منظومه‌های عاشقی فرهنگ عامیانه ملل متفاوت یافته‌اند که بیان می‌کند که ساختار این منظومه‌ها جهانی، و در همه جا یکسان است (الاسعد، ۱۳۸۹: ص ۴۹).

مهمترین مانع اصلی وصال در منظومه‌های عاشقانه کلاسیک و عامیانه رقیب عشقی قهرمان داستان است که در تمام منظومه‌های داستان وجود دارد در حالی که حبس و زندانی شدن عاشق یا معشوق کمتر به چشم می‌خورد. این نکته بسیار مهم است که والدین در منظومه‌های کلاسیک با ازدواج عاشق و معشوق مخالفتی ندارند. عشق ممنوع در منظومه‌های عامیانه وجود ندارد؛ ولی در منظومه‌های کلاسیک به دلیل دین، اعتقاد و فرهنگ مردم این عشق بین مردم ارزش و جایگاهی ندارد (همان، ص ۵۵).

۶. ساختار کلی داستانهای عاشیقی

با مطالعه و بررسی پژوهشها در زمینه ساختارشناسی داستانهای عامیانه، می‌توان ساختار اصلی هر داستان را در پنج بخش «دو شمه»^{۳۱}، «مقدمه»، «موضوع اصلی»، «نتیجه‌گیری و

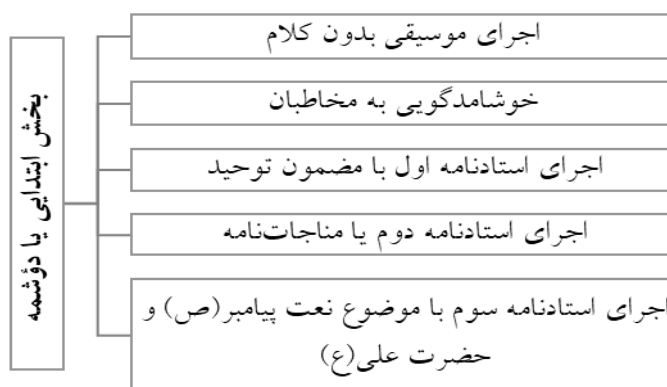
دعا»، و «افسانه یا دوواق قاپما»^{۳۲} صورتبندی کرد:
 نمودار (۱) ساختارشناسی داستانهای عاشیقی آذربایجان

۶-۱ بخش ابتدایی یا دوشمه

عاشیق‌ها در شروع داستان و برای نشان دادن مهارت خود و نیز آماده کردن شنوندگان، یک شعر شفاهی با عنوان استادنامه^{۳۴} می‌خوانند. این خوانش ابتدا به صورت دکلمه و سپس با آواز و همراه قوپوز اجرا می‌شود. ژانر شعری دوشمه معمولاً دیوانی^{۳۵} است و گاه عاشیق برای آماده‌تر کردن مجلس و یا افزایش تعداد مخاطبان بعد از خواندن استادنامه اول با گفتن اینکه «اساتید استادنامه را نه یکی که دو تا می‌خوانند» به خواندن استادنامه دوم و با بیان «اساتید استادنامه را نه دو تا که سه تا می‌خوانند» به اجرای استادنامه سوم می‌پردازد. این بخش را دوشمه می‌گویند.

نمودار (۲) بخش ابتدایی یا دوشمه

۶-۲ بخش معرفی و شناخت قهرمان یا قهرمانان

عاشیق در مقدمه با بیان جملاتی کلیشه‌ای و عباراتی قالبی، مکان و زمان داستان، قهرمانان و خانواده‌هایشان را معرفی می‌کند.

آنها قبل از شروع داستان، آهنگ «استادنامه» یا «دیوانی» را با ساز و آواز می‌خوانند که خطابه‌هایی پندآموز و موضوعات اخلاقی، فلسفی و اجتماعی دارد. در استادنامه از آفرینش کائنات، خلقت انسان، اسطوره‌های حضرت سلیمان و اسکندر سخن به میان می‌آورند و مفاهیم و قصه‌های قرآن را به رشته نظم می‌کشند و در احوال چهارده معصوم (ع) و مناقب آنها منظومه‌هایی می‌سرایند (محمدزاده صدیق، ۱۳۸۸: ص ۳۵).

نمونه‌ای از آنها در ذیل این بخش آورده می‌شود. عاشیق در داستانهای عاشقی، خانواده قهرمان، وضعیت اقتصادی، پایگاه اجتماعی آنها را به طور کامل توضیح می‌دهد. قهرمان داستان در داستانهای عاشقانه یا از طریق «بوتاورمک» یا دلداه خود را در تصویر می‌بیند و برای وصال به معشوق خویش جلای وطن می‌کند. «نوروز و قنداب»، «عاشیق غریب و شاه‌صنم» نمونه‌ای از این داستانها است.

عاشق و دلداه «در تغزل شفاهی و ادبیات عاشیقی» جایگاه مثبتی دارند که شاعر به آن دلیل، پیشرو زمان خود را به تصویر می‌کشد. قهرمان داستان از انسانهایی است که طالب راستی و صداقت است؛ با پلیدیها و زورگوییها مبارزه می‌کند و در برابر بیوفاییها به خشم می‌آید و به آنها نفرین می‌کند» (محمدزاده صدیق، ۱۳۸۸: ص ۱۰۲). این بخش کوتاهترین قسمت داستانها است. بخش معرفی در داستانهای حماسی با داستانهای عاشقانه تفاوت‌هایی اساسی دارد بدین صورت که معرفی قهرمان و خانواده‌اش در داستانهای قهرمانی به مرور و در روند قصه و هر جایی که به معرفی ویژگیهای اخلاقی و جسمی خاص قهرمان نیاز باشد، اتفاق می‌افتد (شاه اسماعیل و گولگز)؛ ولی در داستانهای عاشقانه، معرفی قهرمان (قهرمانان) در همان ابتدای داستان انجام می‌شود.

نمونه‌ای از شعر استادنامه در دستان های عاشیقی

«بیریئرده گَلْنَسده اؤزونواؤیمسه	ترجمه:
شیطانا باج وئریب، کیمسه یه سویمه	(جایی وارد شدی به خودت مغرور نباش
اگر گوجلوا ایسن، فقیری دویمسه	به شیطان باج نده، بدگوی کسی نباش
دئمه وار، قوتیم، قولوم یاخشیدی»	اگر قدرتمندهستی، فقرا را سرکوب نکن
(ادریسی، ۱۳۶۷: ص ۱۳۶)	به زور و بازوی خود مغرور نباش)

نمونه‌ای دیگر

«دیوانی هاواسی دَنیزه بَنزَر
اوندا قابارمالار، چکیلمه لَر وار
کُونول، آختارماسان تاپیلارمی زر؟
باش وور بودریایا، گُور بیر نه لَر وار؟»
(دربندی، ۱۳۸۳: ص ۴۸)

ترجمه:

(آهنگ دیوانی بسان دریاست
در آن مشقت ها و صبوری ها است
ای دل ، مگر نبرده رنج ، گنج میسر می شود؟
به دریایش قدم نه ، تا بیایی درونش چه هاست؟)

نمودار ۳) معرفی قهرمان و خانواده

۳-۶ بخش اصلی داستان یا ماجراهای قهرمان

بخش اصلی داستان و ماجراهای قهرمان، بعد از بیان مقدمه و ایفای چند هاوا یا آهنگ بدون کلام توسط عاشیق، نقل می‌شود. این بخش طولانی‌ترین قسمت داستان است. ماجراهای قهرمان گاه با عاشق شدن، گاه با سفر قهرمان از دیار خود بنا به هر دلیلی و گاهی نیز با ازدواج او آغاز می‌شود و حوادث، بی‌وقفه و پشت سر هم اتفاق می‌افتد. در

این بخش بنمایه‌های اصلی داستان با شرح و گسترش زیادی نقل می‌شود.
نمودار ۴) بخش اصلی داستان یا ماجراهای قهرمان

۴-۶ بخش نتیجه‌گیری و دعا

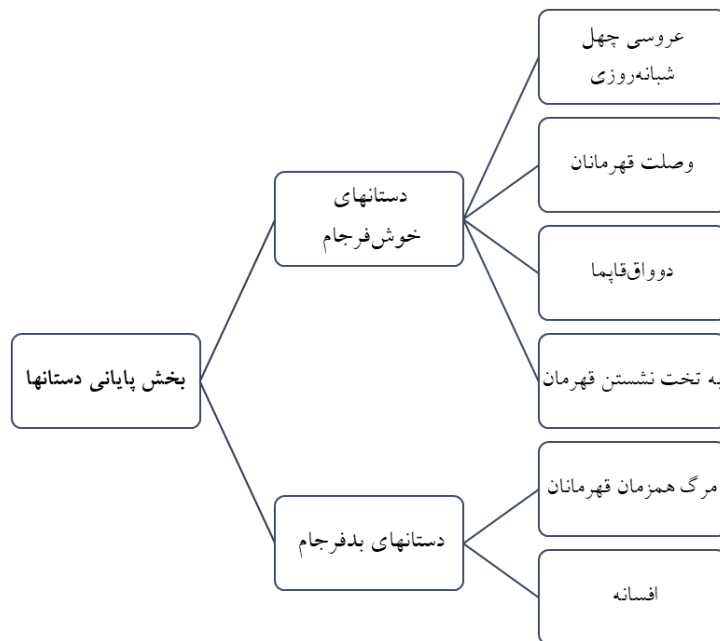
این بخش مرحله قبل از پایان اجرا است. عاشیق در این بخش با بیان دیدگاه خود شروع به نتیجه‌گیری از داستان می‌کند. از آنجا که اغلب داستانهای عاشقانه به وصال قهرمانان ختم نمی‌شود، عاشیق‌ها در حق آنها دعا می‌کنند.

۵-۶ بخش افسانه یا دوواق قاپما

بخش پایانی داستان را افسانه می‌گویند. در این بخش در داستانهایی همچون اصلی و کرم، که قهرمانان عاشق به وصال هم نرسیده و مرده‌اند، عاشیق، آنها را در دنیای دیگر به وصال هم می‌رساند و با چند جمله قالبی، خوشبختی و سعادتشان را در جهان پس از مرگ توصیف می‌کند. البته در داستانهایی که عاشق و معشوق به وصال هم می‌رسند، عاشیق‌ها با آهنگی تند و شعری شاد، که «دوواق قاپما» می‌نامند، این خوشبختی و سعادت قهرمانان را جشن می‌گیرند.

نمودار (۵) بخش پایانی داستانها

نتیجه‌گیری

داستانها پس از پایان دوره حماسه ظهور کردند. ظهور داستانهای عامیانه عاشیقی برای پر کردن فضای باقیمانده از حماسه‌های قرن ۱۵ میلادی و قرون قبلی است. داستانهای دده قورقود به عنوان محصول دوره گذر از داستانهای حماسی به داستانهای عامیانه پذیرفته می‌شود. پایه اصلی داستانهای عامیانه عاشیقی بر اساس داستانهایی چون آلپ ارتونقا،

اوغوزخان، دده قورقود و کوراوغلو به وجود آمده است. ساختار داستانها ضمن اینکه شالوده اصلی حماسه‌ها را حفظ کرده در وضعیت زمانی و مکانی تغییراتی بنیادی یافته و شخصیت‌های متفاوتی نیز به وجود آورده است. داستانهای عاشقانه از خیلی جهات ویژگیها و ساختار مشترکی دارد. بنمایه‌ها و بخشهایی چون باده خوردن در رؤیا، عاشق شدن در رؤیا، تسلط به رموز و فنون هنر عاشیقی بعد از نوشیدن باده، رفتن به سفر دور و دراز برای رسیدن به معشوق، روبه‌رو شدن با مصائب و مشکلات، تن دادن به آموزه‌های مختلف، گرفتار زندان شدن، تا پای اعدام و مرگ رفتن، کمک گرفتن از پیر و درویش، رهایی از مرگ در آخرین لحظات سعادت و خوشبختی در پایان قصه از مشترکات اغلب داستانهاست.

ساختار شکلی داستانها به گونه‌ای است که بخش نثر و نظم آن درهم تنیده و پیچیده خلق شده است؛ یعنی حذف حتی یک شعر، می‌تواند باعث کمبود عمده‌ای در بیان مسئله و موضوع قصه باشد.

یافته‌ها و پژوهش بر اساس بررسی دقیق هشت داستان «اصلی و کرم»، «عاشیق غریب و شاه صنم»، «طاهر و زهره»، «نوروز و قنداب»، «شاه اسماعیل و عرب زنگی»، «آرزو و قنبر»، «عباس و گلزار» و «شاه اسماعیل و گولگز» نشان می‌دهد که ساختار اصلی هر داستان از پنج بخش «دوشمه»، «مقدمه»، «موضوع اصلی»، «نتیجه‌گیری و دعا» و «افسانه یا دوواق قاپما» تشکیل شده است. این ساختار در اغلب داستانهای خلق شده در دوره‌های زمانی بعد نیز حفظ شده است.

پی‌نوشتها

1. Oral tradition
2. Varsaq
3. Yanşaq
4. Dədə
5. Ozan
6. Qupuz
7. Alp Ərtunqa
8. Oğuz Xaqan
9. Dədə Qorqud
10. Koroğlu
11. Yaradılış Dəstanı
12. Şu Dəstanı
13. Attila Dəstanı

14. Bozqurd Dəstanı
15. Ergenekon Dəstanı
16. Köç Dəstanı
17. Saltuk Buğra Xan Dəstanı
18. Manas Dəstanı
19. Nerin Köse

۲۰. البته داستان را در ترکیه «حکایه» hikaye می‌نامند.

21. Pertev Naili Boratav
22. Muharrem Ergin
23. Hüseyin İsmayilov
24. Məmmədhüseyn Təhmasib
25. Faruk Sümer
26. Aldı görək nə dedi
27. Performance
28. Otto Spies
29. Beşik kəsmə
30. Türkische Volksbücher
31. Fikret Türkmen
32. Döşəmə
33. Duvaqqapma
34. Ustadnamə

۳۵. Divani یکی از آهنگ (هاوا)های مهم شعر شفاهی آذربایجان است که عاشیق‌ها در اول مجلس با ساز و آواز و دکلمه آن را می‌خوانند. دیوانی‌ها اشعاری با مضمونهای فلسفی، دینی و عرفانی است. استادان عاشیقی از جمله دیریلی قوربانی، خسته قاسیم، ملاجمعه، عاشیق علیسگر و دیگران اشعار نابی را در این گونه آهنگ آفریده‌اند. دیوانی‌ها چهارپاره‌هایی پانزده هجایی است؛ بین سه تا یازده بند دارد. تعداد بندها معمولاً فرد است. هر مصرع از پانزده هجا تشکیل می‌شود؛ اما به سبب نفسگیر بودن خوانش پانزده هجا، عاشیق‌ها در خوانش دیوانی، هر مصرع آن را به دو بخش هشت و هفت هجایی تقسیم می‌کنند؛ بدین ترتیب هر بند چهار مصرعی در عمل به شکل هشت مصرع درمی‌آید.

فهرست منابع

- احمدسلطانی، منیره؛ (۱۳۹۳) «نگاهی به سیر قصه‌های عامیانه در دوره صفوی با محوریت رموز حمزه»، *مجله تاریخ ادبیات ایران*، ش ۷۳/۳.
- ادریسی، حبیب؛ (۱۳۶۷) آذربایجان عاشیق‌لاری و ائل شاعری، تبریز: انتشارات ارک.
- ازکیا، مصطفی؛ مختارپور، مهدی؛ (۱۳۹۱) «نقش مکتب ساختارگرایی در شکل‌گیری تئوریهای توسعه»، *مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، س چهارم، ش سوم، ص ۱۳-۱۲.

الاسعد، مروه؛ (۱۳۹۸) «مقایسه تطبیقی ساختار عشقی منظومه‌های عاشقانه کلاسیک و عامیانه از دیدگاه ریخت‌شناسی پراپ»، فصلنامه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی دوره ۷، ش ۱، ص ۴۹-۵۵.

بشیریه، حسین؛ (۱۳۷۹) نظریه‌های فرهنگ در قرن بیستم، تهران: مؤسسه فرهنگی آینده پویان. جوادی، محمداسلم، نیک‌پی، امیر؛ (۱۳۸۹) «ایده و مفهوم ساختارگرایی با بررسی آرای سوسورولوی استراوس»، معرفت فرهنگی و اجتماعی، س اول، ش سوم. حنیف، محمد؛ (۱۳۹۴) هویت ملی در قصه‌های عامه دوره صفوی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

روشن، حسن؛ (۱۳۵۸) ادبیات شفاهی مردم آذربایجان، تهران: دنیا. دربندی (لله)، جواد؛ (۱۳۸۳) عاشیق‌لار دنیاسی، تبریز: انتشارات فروغ آزادی. ذوالفقاری، حسن؛ (۱۳۹۹) یکصد منظومه عاشقانه فارسی، چ سوم، تهران: چشمه. سفیدگر شهنقی، حمید؛ (۱۳۹۳) موسیقی عاشیق‌های آذربایجان، تهران: سوره مهر. سفیدگر شهنقی، حمید؛ (۱۳۹۸) دوازده گفتار در مردم‌شناسی و فولکلورپژوهی آذربایجان، تبریز: قالان‌یورد.

صبری، مریم؛ (۱۳۹۳) «عاشیق‌های آذربایجان در گذر تاریخ»، نشریه پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، دوره ۴، ش ۱، ص ۸.

عبادی قاراخانلو، محمد؛ (۱۳۸۹) عاشیق قربانی، تبریز: اختر. کارنوی ترابی، دومینیک و منیره اکبرپوران؛ (۱۳۹۵) «خوانش بینامتنی داستان عاشیقی اصلی و کرم: تغییر و تطور نقش قهرمان در یک سنت ادبی»، فصلنامه مطالعات تاریخ فرهنگی؛ پژوهش‌نامه انجمن ایرانی تاریخ، س هفتم، ش بیست و هفتم، ص ۸۴-۶۳. گوهری نسب، آرمان؛ (آذر و دی ۱۳۹۷) «مطالعه سنت دسان خوانی در میان ترکمن‌ها، دو ماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه»، س ۶، ش ۲۳، ص ۲۲۳ - ۲۲۲.

محمدزاده صدیق، حسین؛ (۱۳۵۷) هفت مقاله پیرامون فولکلور و ادبیات مردم آذربایجان، تهران: دنیای دانش، چ دوم.

-----؛ (۱۳۸۸) قوپوزنوازان دل سوخته آذربایجان، به اهتمام ناصر بهنژاد، چ دوم، تهران: انتشارات تکدرخت.

نیساری تبریزی، رقیه؛ (۱۳۹۲) داستان‌های عاشقانه آذری، تهران: زوار.

Alptekin, Ali Berat.(1997) Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı, Ankara: Akçağ.

Cemiloğlu, Mustafa.(1997) Halk Hikayelerinde Kahramanların Eğitimi, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Halk

- Edebiyatı, Seksiyon Bildirisi, 1.Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, S 154-192.
- Demirel, Hamide.(2015) Türk Destanlarının Ana Unsurları,İstanbul:Ötüken Yayınları.
- Duymaz, Ali.(1997) Türk Halk Hikayelerinde Ortak Ve Benzer Şiirler İle Bunların Kaynakları Meselesi, V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi,Halk Edebiyatı, Seksiyon Bildirisi, 1. Cilt. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, Muharrem.(1986) Dede Korkut kitabı, Metin-sözlük, İstanbul: Ebru.
- Ismayılov, Hüseyin.(2000) Aşık Yaradıcılığı: Mənşəyi və İnkişaf Mərhələləri, Bakı: Elm.
- Köse, Nerin: (1996) Türk Halk Hikayelerinde (Yapı) Structure, Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- Makas, Zeynelabidin: (1979) Yaralı Mahmut ile Mahbub Hanım Hikayesi, Atatürk Üni. Ede, Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü, Erzurum: (Basılmamış yüksek lisans tezi).
- Makas, Zeynelabidin : (1982) Tufarganah Abbas ve Gülgez Peri Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Atatürk Üni. Ede. Fak. Türk Dili ve Ed. Bölümü, Erzurum: (Basılmamış doktora tezi).
- Pirsultanlı, Sədnik Paşa: (2009) Novruz- Qəndab və Digər Məhəbbət Dastanlarının Müqayisəli tədqiqi, Bakı: Azərənəşr.
- Sümer, Faruk : (1972) Oğuzlar (Türkmenler), Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Sevindik, Azem: (2017) Eski ve Yeni Destan Araştırmaları Üzerinden Türk Destan Araştırmalarına Genel Bir Bakış, Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 12, S 94.
- Spies, Otto: (1941) Türk Halk Kitapları, Çeviren Behçet Gönül, İstanbul: Rıza Koç Basımevi.
- Təhmasib, M; (2005) Axundov, Ə. Azərbaycan Dastanları, 1- cild, Bakı: Lider Nəşriyyat.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1977) Ankara, Dergah, 2-inci Cilt.
- Türkmen, Fikret: (1974) Aşık Garip Hikayesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Atatürk Üni. Ed. Fak. Yayını, No: 70, Ankara: Baylan Matbaası, S 15-32.
- Türkmen, Fikret: (1983) Tahir ile Zühre, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.